

SOKRATES ÖNCESİ FELSEFEDE *ARKHE* SORUNU¹

Öğr. Gör. Dr. Ufuk Özen BAYKENT²

ÖZET

Sokrates öncesi felsefeyi anlamamız, bu döneme ait elimize ulamış eserlerin eksikliği nedeniyle güç olmuştur. M.Ö. 6. ve 5. yüzyıl Yunan filozofları olan Sokrates öncesi filozoflar, dünyayı anlamaya çalışmak ve dünya içinde insanı anlamlandırmak adına yaptıkları araştırmalarda yeni bakış açıları ortaya koymuşlardır. Batı geleneğindeki ilk filozoflar ve bilim adamları olarak görülen bu filozofların öne çıkan en önemli özellikleri fizik alanına ait ortaya attıkları sorulardır. İlgi alanları matematik, astronomi ve biyoloji olan bu filozoflar, şeylerin arasındaki rasyonel bütünlüğü açıklamaya çalışırken dünyaya dair mitolojik açıklamaları da reddetmişlerdir. Bu çalışmada, Sokrates öncesi dönemde *arkhe* sorunu kozmoloji ve ontoloji ile ilişkilendirilerek incelenecektir. Sokrates öncesi felsefede kozmoloji ve ontoloji ayırımının nasıl olduğu ele alınacaktır. Son olarak bu dönemdeki monist materyalist filozoflar ve plüralist materyalist filozoflar değerlendirilerek ve *arkhe* kavramına ilişkin öğretileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sokrates Öncesi Felsefe, Arkhe, İyonya Okulu, Değişim

THE PROBLEM OF *ARCHE* IN PRE-SOCRATIC PHILOSOPHY

ABSTRACT

Understanding the philosophy of pre-Socratic philosophers has always been difficult for us due to the lack of texts belonging to these philosophers. During their investigations, these philosophers of 6th and 5th centuries B.C. were trying to understand the world and to interpret the place of man in this world. The prominent feature of these first philosophers and scientists in Western tradition was questioning things related to the area of physics. These philosophers whose fields of interest were arithmetic, astronomy and biology rejected the mythological speculations when trying to explain the rational unity in the world. The present study aims to explore and question the problem of *arche* in pre-Socratic philosophy with reference to cosmology and ontology. The distinction between cosmology and ontology will be discussed and the discussion will be followed by investigation of monist materialist pre-Socratic and pluralist materialist philosophers in terms of their approach to the concept of *arche*.

Keywords: Pre-Socratic Philosophy, Arche, Ionia School, Change

¹ Bu makale 5-7 Mayıs 2018 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi Bölümü

GİRİŞ

Sokrates öncesi felsefeyi anlamamız, bu döneme ait elimize ulamış eserlerin eksikliği nedeniyle güç olmuştur. Onların fikirlerine ulaşma yolunda, tarihçilerin ve daha sonraki filozofların görüşlerine bağımlı kalmışızdır. M.Ö. 6. ve 5. yüzyıl Yunan filozofları olan Sokrates öncesi filozoflar, dünyayı anlamaya çalışmak ve dünya içinde insanı anlamlandırmak adına yaptıkları araştırmalarda yeni bakış açıları ortaya koymuşlardır. Batı geleneğindeki ilk filozoflar ve bilim adamları olarak görülen bu filozofların öne çıkan en önemli özellikleri fizik alanına ait ortaya koydukları sorulardır. Bilimsel ilgi alanları matematik, astronomi ve biyolojidir. Şeylerin arasındaki rasyonel bütünlüğü açıklamaya çalışırken dünyaya dair mitolojik açıklamaları reddetmişlerdir.

Curd (2011) bu grup filozofların Sokrates öncesi filozoflar olarak anılmalarının birkaç karışıklık doğurabildiğini belirtir. İlk olarak belirtilmesi gereken, kronolojik olarak bakıldığında bu filozoflardan sonuncusunun yani Protagoras'ın Sokrates ve hatta Platon ile aynı zamanda yaşayıp fikirlerini ortaya koyduklarıdır. İkincisi ise, bu kişilerin filozof olarak adlandırılmaları noktasıdır. Curd, Herakleitos'un 35. fragmanında "Bilgeliği seven insanlar gerçekten çok şeyde araştırmacı olmalıdır" derken kullandığı *philosophos*'un Platon veya Aristoteles'teki anlamda kullanılmadığını vurgular (2011). Herakleitos'un fragmanının da gösterdiği gibi bu ilk filozoflar kendilerini sıradan diğer insanlardan veya şair ve tarihçilerden farklı bir yerde görmektedir. Sokrates öncesi filozofların dünyanın doğasına ilişkin düşünceleri bizlerin günümüzde fizik, kimya, jeoloji, astronomi, teoloji, epistemoloji, metafizik veya etik dediğimiz çalışma alanlarına girmektedir.

Copleston, Sokrates öncesi filozofların ilk grubu olan İyonya (Milet) okulu filozoflarını akıllı insanlar olarak betimler: bu insanlar tüm değişimin ve dönüşümün ardında kalıcı olan birşeyin olması gerektiğini fark etmişlerdir. Değişim bir şeyden başka bir şeye doğrudur. Bu değişim süreci içinde, pek çok biçime bürünmelerde sabit, aynı kalan bir şey olmalı düşüncesine ulaşmışlardır (1993, 20). Bu çalışmada Sokrates öncesi dönemde *arkhe* sorununu ele almak adına ilk olarak *arkhe*, kozmoloji ve ontoloji terimlerinin anlamları ve kozmoloji ve ontoloji ayırımı ele alınacaktır. Daha sonra sırasıyla monist materyalist filozoflar ve onları takip eden plüralist materyalist filozoflar ve onların *arkhe*'ye ilişkin öğretileri incelenecektir.

1. KOZMOLOJİ VE ONTOLOJİ AYIRIMI

Aristoteles *arkhe*'yi kendisinden önceki filozofların da söylemlerini göz önünde tutarak birbiri ile ilişkili birkaç anlam ile açıklamıştır. *Arkhe*, ilke, kök, başlangıç noktası veya ilk ilke olarak tanımlanabilir. Felsefi bir terim olarak *arkhe*'nin kullanımı, M.Ö. 6. Yüzyıla gitmektedir (McKıraken, 1998, 461). Kozmoloji, varlığa geliş ve evrenin kökeni ile ilgili olan bir alandır. Kozmoloji ifadesi, Christian Wolff'un yaptığı, maddesel dünyanın empirik araştırması olan fizik ve metafiziğin maddesel doğa ile ilgili bir alanı olan kozmoloji ayırımında ilk defa kullanılmıştır. Kozmolojinin üç önemli fazda değişim yaşadığını ve bu değişimlerin her birinin tek bir figür ile anılır: Aristoteles, Newton ve Einstein. Antik çağ Yunan filozofları ise kozmoza dair görüşlerini nedenleriyle açıklama girişiminde bulunmuş ilk kişilerdir (McKıraken, 1998, 461). Ontoloji, varoluşun ve varlığın felsefi araştırmasıdır. Bu tip bir araştırmada varlık kavramına yönelik olarak varlığın ne anlama geldiğine yönelebilirken neyin varolduğu ile de ilgilenebilir.

Kozmoloji ve ontoloji ayırımına kısaca değindikten sonra şunu belirtmek gerekir ki bu ayırımın antik çağda net olarak yapılması zor görünmektedir. Presokratik dönem filozoflarının kozmoloji mi, yoksa ontoloji mi yaptıkları konusunda farklı yorumlar vardır. Burnet'e göre ilk filozoflar etraflarındaki dünya hakkında akıl yürütmüşlerdir. Kozmoloji araştırmaları ile bilim ve sağduyu arasındaki büyük ayırma ışık tutmuşlardır. 19. Yüzyıl araştırmacılarının da doğruladığı gibi, Anaksimandros biyoloji alanında dikkate değer buluşlar gerçekleştirmiştir. Ksenophanes, teorilerinden birini farklı yerlerden aldığı fosiller ve taşılardan yola çıkarak ortaya koymuştur. Bu durum, ilk filozofların ortaya koyduğu dünyanın nemli bir yapıya sahip olduğu teorisi, kökensel olarak salt mitolojik değil biyolojik ve paleontolojik gözlemlerin sonucudur (Burnet, 1920, 1, 15).

Burnet ile benzer bir biçimde Guthrie de Yunan felsefesinin görünürde kaos içinde bulunan olayların ardında gizli bir düzenin varlığı ve bu düzenin de insani olmayan güçlerin bir ürünü olduğu düşüncesi ile başladığını belirtir. Homeros'un epiklerindeki insanlar, kendilerinin, güçlü fakat ahlaki yönden mükemmel olmayan tanrıların elindeki oyuncaklar gibi görünürken kendilerini acınası bir hale koymaktaydılar. Bu sanı, felsefi bakışın aşması gereken bir engel olarak ilk filozofların karşısında durmaktaydı. Bu anlamda Guthrie, bu ilk filozofların sıradışı başarılarının takdir edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylece felsefe, evrenin doğasına ve kökenine dair soruların mitolojik cevaplarını bir kenara atarak başlamıştır. Görünür dünyanın, rasyonel ve anlaşılır bir düzeni gizlediği, doğal dünyanın ilkelerinin, yine kendi sınırları içinde kalarak aranması gerektiği ve otonom insan aklının bu araştırmadaki tek araç olacağı düşüncesi entelektüel bir devrimin başlangıcını oluşturur. Bu devrimin ilk savunucuları ise Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes'tir (Guthrie, 1985, 26-28).

Öte yandan, Cornford, ilk filozofların kozmogoni ile başlarken kozmogonik mitlerdeki geleneksel problemleri temel aldıklarını belirtir. Dünyadaki düzenin nasıl olup da ilkel bir birlikten veya kaostan ortaya çıktığını, şeylerin kökensel durumlarının ne olduğunu, her şeyin ilk olarak su veya hava mı olduğunu, her şeyin nihai olarak tek bir elementten mi oluştuğunu, gökyüzünde olup bitenin nasıl açıklanabileceği, eğer bir tanrının yaratımı değilse, yaşamın, bir takım doğasal güçlerin etkileşimi ile nasıl meydana geldiğini problem edinmişlerdir. Kozmogonik mitlerden miras kalan problemlerden yola çıkan ilk filozoflar bitki, hayvan ve insan yaşamı üzerine teoriler ortaya koymuşlardır (Cornford, 1952, 38).

Kirk ve Raver, dünyayı anlamlandırmaya yönelik rasyonel girişimlerin başlangıcının Thales ile gerçekleştiğini ve bunların gerçek anlamda felsefi değil mitolojik olduğunu ve yarı-rasyonel sayılabileceklerini ifade etmiştir. Örneğin, Homeros'taki, dünyanın doğasına yönelik popüler kavrayış, Ksenophanes'in daha sonraları ortaya koyduğu formülasyondan pek farklı görünmemektedir. Geri planlarındaki düşüncede, mitolojik coğrafyanın kullanılmaması dışında, bir fark görülmemektedir (1971, 8-11)

Bazı araştırmacılar ise Sokrates öncesi dönemde felsefe ve kozmolojinin karışmış bir durumda iç içe geçtiğini belirtir. Canevi, Sokrates öncesi filozofların ilk ilkeye yönelik analizini, kozmoloji ve ontoloji karışımı olarak betimlemektedir. Bu nedenle Thales'in, suyu, her şeyin *arkhesi* olarak görmesi, ya diğer tüm şeylerin ondan çıktığı ilk element olarak suyu görmesi ya da her şeyin zorunlu olarak su olduğunu düşünmesi anlamına gelir (1988, 163).

1.1. Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes

Üç İyonyalı (Miletli) filozof olan Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes'i devamlılık içindeki bir sürecin bölümleri gibi düşünecek olursak, onları rahatça doğa filozofları olarak adlandırabiliriz. Bu üç filozof insan zihninin yüzyıllarca ulaşmayı arzuladığı şey olan, gerçekliğin sadeleştirilmesini rasyonel bir temele dayandırma girişiminde bulunan ilk filozoflardır (Guthrie, 1985, 56).

Sokrates öncesi filozofların ilki, İyonya (Milet) okulundan Thales'tir ve biz onun görüşlerini Aristoteles'ten öğrenmişizdir Arslan, Thales'in görüşlerini üç grupta toplar. Thales ilk olarak su'yu herşeyin *arkhesi* olarak görmüştür. İkinci olarak, dünyanın suyun üzerinde bulunduğunu belirtmiştir. Üçüncü nokta ise Thales'e göre her şeyin tanrılarla dolu olduğudur (2009, 88). Sokrates öncesi filozoflardan Thales'in önemi evrenin bir *arkhesi* olduğunu düşünerek onun ne olduğunun peşine düşmesinde yatar. "Önemli olan onun şeylerin çokluğu içinde veya altında bir birliğin olduğu veya olması gerektiği yönündeki düşüncesinin kendisidir." (Arslan, 2009, 92).

Thales'e göre herşey bir zamanlar suydur ve herşey hala sudur. Girdiği onca değişikliklere rağmen o hala aynı ilk ilke olarak durmaktadır. Aristoteles, Thales'in *arkhenin* su olduğuna dair düşüncesinin nedenlerini Metafizik'te şöyle betimlemiştir:

Thales ilkenin su olduğunu söylemektedir (Bundan dolayı, o, dünyanın suyun üzerinde yüzdüğünü söylemiştir). Onu bu inancına götüren şey, herhalde herşeyin sıvı bir varlıktan beslendiği, sıcağın kendisinin de ondan çıktığı ve onunla varlığını sürdürdüğüne ilişkin gözlemi olmuştur (Bir şeyin kendisinden meydana geldiği şey onun ilkesidir), O, görüşünü bu olgudan ve herşeyin tohumlarının nemli bir yapıda olması, suyun ise nemli şeylerin doğasının kaynağı olması olgusundan çıkarmıştır. (Aristoteles, Metafizik, 983b 22-30).

Aristoteles, Thales'in *arkhe* olarak suyu göstermesinin, bilimi efsane biçimi altında ele almış olan teologlardan çok da farklı olmadığını belirtir. Thales kendi kişisel gözlemlerinden hareketle suyu herşeyin ilk ilkesi olarak tasarlamıştır ve Aristoteles de Thales'in hemen arkasındaki eski teologlar olan Homeros, Hesiodos ve Orpheus'dan etkilendiğini ima etmiştir. (Aristoteles, Metafizik, 983b31- a4).

Burnet gibi felsefecilerin Thales'in suyu *arkhe* olarak belirlemesine, Aristoteles'den farklı olarak rasyonel açıklamalar getirmeye çalışmışlardır. Thales'in suyu *arkhe* olarak görmesindeki nedeni herhangi bir alet gerektirmeksizin, değişimi gözlemlenebilecek bir şey olduğu biçiminde açıklamışlardır. Isı değişiklikleri ile birlikte suyun katı, sıvı ve gaz formlarına değişebildiği çıplak gözle gözlemlenebilmektedir (Guthrie, 1985, 61).

Aristoteles'in Thales'in iddia ettiğini belirttiği bir diğer nokta ise Thales'in tüm şeylerin tanrılarla dolu olduğunu savunmasıdır. Örneğin Thales'e göre mıknaşın bir ruhu vardır, bunun nedeni onun demiri hareket ettirebilmesidir. Thales'in öğretilerinde gerçekten önem taşıyan nokta onun, şeyleri, esas ve nihai olan bir elementin çeşitlilik gösteren formları olarak görmesidir. Farklılıklar içinde birlik kavramını gören ilk Yunan filozofudur. Birlik fikrine sıkı sıkıya bağlanırken öte yandan çeşitlilikteki çokluğu da açıklamaya girişir (Copleston, 1993, 23).

İyonya (Milet) okulunun ikinci filozofu olan Anaksimandros, öğretilerini, bilim ve felsefe için uygun olan düz yazı formunda ortaya koyan ilk filozoftur. Herşeyin ilksel/kökensel bir tözden ortaya çıktığı düşüncesini savunmuş fakat bu tözün su olmadığını belirtmiştir. Anaksimandros bu töze *Apeiron* der.

Arslan, *apeiron* sözcüğünün, Yunanca'da, nicelik bakımından sınırsız ve nitelik bakımından belirsiz olan şekilde iki anlama geldiğini, bu nedenle de Anaksimandros'un, *apeiron* ile neyi kastettiğinin felsefe tarihinde bolca tartışılmış olduğunu belirtir (Arslan, 2009, 98). Anaksimandros, Doğa Üzerine adlı eserinde, şöyle der: "Varolan şeylerin ilkesi, *apeiron*'dur. Şeyler ondan meydana gelir ve yine zorunlu olarak onda ortadan kalkarlar; çünkü onlar zamanın sırasına uygun olarak birbirlerine karşı işlemiş oldukları haksızlıkların cezasını öderler." (Arslan, 2009, 98).

Russell, Anaksimandros'un *apeiron*'unun sonsuz olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra Anaksimandros'un sonsuz sayıda evrenin varlığını ifade ettiğini vurgular. Tüm evrenler bu sınırsız ve belirsiz tözden ortaya çıkmıştır. Bu temel töz, çeşitli diğer tözlere dönüşür ve bu diğer tözlerde birbirlerine. Anaksimandros'un Tanrı olarak kabul ettiği bu her bir töz, yani ateş, toprak ve su dünyada belli bir orana sahip olmaktadır. Bunların dengeli bir oranda olmasını sağlayan bir tür gereklilik veya bir doğa yasası olduğunu da ekler. Bu yasa sayesinde, bu elementlerin orantılı olması yönündeki adalet sağlanmış olur (Russell, 2004, 35).

Zıtlar *apeiron*'dan sınırsız hareketle kopar. Sıcak-soğuk, yaş-kuru ve diğerleri gibi zıtlar, Anaksimandros'un yaşadığı dönemde, niteledikleri isimlerden ayrı düşünülmemektedir. Bir diğer deyişle, isim ve sıfat yani şeyler ve onların nitelikleri arasında net bir ayırım bulunmamaktadır. Anaksimandros'un kozmogonisinde zıtlar oluşturucu öğelerdir. Evrenin bölümleri olan toprak, su, hava ve ateş zıtlardan ortaya çıkmaktadır. Zıtlar birbirleriyle sürekli bir çatışma halindedir. Birinin diğerine üstünlüğü, diğerinin ortadan kalkması ile sonuçlanmaktadır (Vamvacas, 2009, 37, 38).

Anaksimandros'un felsefe tarihi içindeki önemi birkaç açıdan yadsınamaz. Kendisi bir doğa bilgini gibi dünyanın, evrenin, canlıların kökenini, meydana gelişini efsaneleri bir kenara bırakarak, gözlemleriyle ele almıştır. Thales'in önüne geçerek, *apeiron*'u töz olarak kabul etmiş ve tözün nasıl diğer şeyleri meydana getirdiğini açıklamaya girişmiştir. Bunun yanı sıra, evrendeki oluş ve yok oluşun zorunlu bir yasaya göre gerçekleştiğini de öne sürmesi bakımından önemlidir. Zıtlar kavramını da ortaya atan bir filozof olarak, *apeiron*'dan zıtların çıktığını ve evrende zıtlar arasında sürekli bir çatışma olduğunu da ileri sürerek, bu fikriyle kendisinden sonra gelen Herakleitos'u da esinlendirmiştir.

Anaksimandros'u, yine İyonya (Milet) okulundan takip eden Anaksimenes, kendisinden önce Anaksimandros'un *apeiron* diye adlandırdığı ana maddenin yerine havanın ana madde olduğunu belirtmiştir. Böylelikle belli bir tözden belirli ve zıt şeylerin nasıl ortaya çıktığı tartışması tekrar gündeme gelmiştir. Fakat Anaksimenes, tözün belirli olduğunu kabul ederken, onun sonsuzluğunu da onaylar (Arslan, 2009, 123). Sonsuz töz olan hava, yoğunlaşmak veya seyrekleşmek yoluyla diğer varlıkların meydana gelmesini sağlar. Töz olarak belirli bir şeyi ele almış olmasına rağmen, ondan seyrekleşme ve yoğunlaşma yoluyla farklılıkların meydana gelebildiği açıklaması akla yatkın görünmektedir. (Vamvacas, 2009, 46) Arslan, Anaksimenes'in bu öğretisinin atomculuk kuramını hazırlaması bakımından önemli olduğunu belirtir (2009, 125). Dünyadaki somut nesnelere oluşumunu açıklamak adına, Anaksimenes'in yoğunlaşma ve seyrekleşme kavramlarını sunduğunu görmekteyiz. Hava kendisi, olduğu şekliyle görünmezdir. Seyrekleşme ve yoğunlaşma süreçleri sayesinde görünür hale gelir. Hava, seyrekleşince ateş olarak, yoğunlaşınca da rüzgar, bulut, su, toprak ve taş olarak görünür hale gelir. Hava seyrekleşme sonucu ısınır ve ateşe doğru meyil eder, yoğunlaşınca, soğur ve katıya doğru meyil eder.

Anaksimenes'in yoğunlaşma ve seyrekleşme kavramları ile ortaya attığı bu öğretiyi, günümüz terminolojisinde nitelik ve nicelik redüksiyonu olarak ele alınmaktadır (Copleston, 1993, 26, 27).

Anaksimenes'in zıtları da yoğunlaşma ve seyrekleşme ile açıklayacağı düşünülür. Sıcak ve kuru seyrekleşerek, soğuk ve ıslak yoğunlaşarak meydana gelir. Anaksimenes pek çok teorisini gözleme dayandırmıştır. Örneğin yukarıda belirtilen teorisini, ağzımızı tam açarak avcumuza üflediğimizde sıcak hissedilir, dudaklarımızı kısıp, ağzımızı yarım açarak üflediğimizde soğuk hava hissedilir İlk durumda hava seyrekleşir ve genişler, ikinci durumda ise hava yoğunlaşır ve sıkışır (Vamvacas, 2009, 46). Anaksimenes'in gözlemleri sonucunda yürüttüğü bilimsel düşüncelerinden bir diğeri ise gökkuşağı ile ilgilidir. Anaksimenes, gökkuşağının, güneş ışınlarının kalın bir buluta düşmesi ve onu yarıp, ona girememeleri sonucunda oluştuğunu ifade etmiştir (Copleston, 1993, 27).

Anaksimenes'in ana madde olarak havayı, Thales'in suyuna tercih etmesinin çeşitli sebepleri olabilir. Örneğin hava, su ile kıyaslandığında daha fazla yere nüfuz edebilir, daha akıcı ve hareketlidir. Gerek yoğunlaşması, gerekse seyrekleşmesi bakımından sudan daha uygun görünmektedir. Bu özelliklere sahip olabilecek bir diğer madde ateş gibi görünmektedir, ateş Anaksimenes'den sonra gelecek olan filozoflardan Herakleitos tarafından ana madde olarak kabul edilecektir.

Copleston, Anaksimenes'in havayı ana madde olarak seçişi noktasında, insanın soluk aldığı sürece hayatta kaldığı, yani havanın, yaşamın ilkesi olduğu fikrinden ilham aldığını belirtir. Anaksimenes'in ikinci fragmanında, "hava olan ruhumuz nasıl bizi olduğumuz gibi bir arada tutuyorsa, soluk ve hava da tüm dünyayı kuşatır" der. (1993, 26) Anaksimenes'in hava ve ruh arasında da benzerlik görmesini şöyle açıklayabiliriz: *Psyche*, Yunancada ruh anlamına gelirken, soluk, nefes, hava anlamlarında da kullanılmaktadır.

Görüldüğü üzere Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes etraflarında olup bitene duydukları meraktan ilham alarak fenomenlerin gerisindeki tek ve temel olanı aramışlar ve bu yönde felsefe yapmış ilk insanlardır. Üç İyonyalının evrenin bu temel kaynağına ilişkin ortak düşünceleri bunun kendi kendine hareket edebilen, değişen hem de sonsuz bir şey olduğudur (Vamvacas, 2009, 24).

1.2. Pythagoras

İyonya (Milet) okulunu takip eden, Sokrates öncesi filozoflar grubu olan Pythagorasçı okul döneminde felsefenin içeriği değişmiştir. "O artık bir bilgi, evrenin ana maddesinin bilgisi, evrenin neden ve nasıl meydana geldiği hakkında bir açıklama olmaktan çıkarak bir yaşama biçimi veya bir hayat yolu olacaktır." (Arslan, 2009, 139). Ruh göçü görüşü Pythagorasçıların öne sürdükleri bir görüştür. Ruh bedenler arası dolaşır. Bu açıdan ruh bedenden ayrı bir varlığa sahiptir. Ruh insanın gerçek özünü oluşturur. Madde ve beden ruh için kötülüktür. Bu öğretilerden ortaya çıkabilecek görüş bir görüş iki töz olduğu görüşüdür. Bir diğer görüş ise ruhun asıl gerçek olduğu, beden her hangi bir gerçekliğe sahip olmadığı görüşüdür. Bu görüşlerden ilki, daha sonraları Descartes'ın, ikincisi ise Platon'un öne sürdüğü görüşlerdir. Felsefe artık bilgilendirmek değil insanları günahlarından arındırmak hedefindedir. Pythagorasçılar ruh ve beden ayırımında, ruhun ölümsüz olması bakımından bedenden farklı olduğunu vurgularlar.

Evrenin *arkhesi* konusunda da sorgulamalar yürüten ve Yunan dünyasında aritmetiğin yaratıcısı olarak bilinen Pythagorasçılar, evrenin ana ilkesinin sayı olduğunu ortaya atmışlardır. “Her şey sayıdır” ifadesini vurgulayan Pythagoras, müzikte de sayının önemli olduğu savını ileri sürmüştür ve müzik ve aritmetik arasında ortaya koyduğu bu bağ, günümüzde matematiksel terimlerle “harmonik ortalama” olarak kullanılmaktadır (Russell, 2004, 43). Aristoteles, Pythagorasçıların *arkhe* olarak sayıyı göstermelerini şöyle ifade etmiştir:

...Pythagorasçılar diye adlandırılan kişiler, sadece bu disiplini geliştirmekle kalmamışlar, aynı zamanda onun içinde yetiştiklerinden matematiğin ilkelerinin her şeyin ilkeleri olduğunu düşünmüşlerdir. Bu ilkeler arasında sayıların, doğaları gereği ilk şeyler olmalarından, varolan veya varlığa gelen şeylerle, sayılar arsında birçok ve onlarla Ateş, Toprak ve Su arasında olduğundan daha fazla sayıda benzerlikler bulunduğunu gördüklerini düşünmelerinden ... dolayı Pythagorasçılar sayıların öğelerinin, her şeyin öğeleri olduğunu ve bütün göğün bir ahenk ve sayı olduğunu düşünmüşlerdir. (Aristoteles, Metafizik, 985b 23-986a 2)

“Pythagoras, telli çalgılarda telin uzunluk ve kısalığıyla sesin pesliği ve tizliği arasında ilişki olduğunu görmüştür.” Ses aralıklarını, sayılar ve onlar arasındaki oranla ölçebileceklerini gören Pythagorasçılar, bunu genelleyerek evrendeki her varlığa uygulayabileceklerini ortaya koymuşlardır. Pythagorasçılar, o güne kadar su, hava veya *apeiron*'da aranan, ana maddenin sayılar ve onların arasındaki oranlarda aranması gerektiğini söylemiştir (Arslan, 2009, s.148, 149). Pythagorasçılar sayıların dünyadaki öneminden etkilenmişlerdir. Her şeyin sayılabilir olduğunu ve pek çok şeyin sayılarla ifade edilebileceğini öne sürmüştürler. Tıpkı müzikteki uyumun sayılara dayanması gibi evrendeki uyum da sayılara dayandırılmıştır. Pythagorasçılar matematiksel kavramsallaştırmalarını materyal gerçekliğin düzenine uygulamaya çalışmışlardır (Copleston, 1993, 34, 35).

Pythagorasçılar için sayı, bizim sayı olarak düşündüklerimizden farklıdır. Bizim için sayılar soyut şeylerdir. Pythagorasçılar, sayıları, bizim gibi harflere benzeyen semboller ile ifade etmemişlerdir. Her sayı, içindeki birimler kadar noktayla gösterilmekteydi. (Arslan, 2009, 150) Sayılar bizim için soyut iken, onlar için uzaysaldır. Bir, noktayı, iki çizgiyi, üç yüzeyi ve dört ise katıyı ifade etmekteydi. Her şeyin sayı olduğunu söylemek, tüm kütlelerin uzayda noktalardan veya birimlerden meydana geldiğini ve birlikte ele alındığında bir sayı oluşturduğunu ifade etmektir. (Copleston, 1993, 34)

Pythagoras ile birlikte felsefi yönün ve filozofların dürtülerinin değiştiği aşikardır. Pythagorasçılar dini yönden bilinçlenmeyi hedeflemiştir ve yönelimleri maddesel bir *arkhe* değil form ve şeyler arasındaki ilişkiler olmuştur. Bu ilişkiler matematiksel araçlarla yani sayılarla niceliksel olarak ifade edilmiştir. Değişmez ve sonsuz olarak kabul edilmişlerdir (Vamvacas, 2009, 24).

1.3. Herakleitos

İyonya okulunun son filozofu olan Herakleitos'un fragmanları, özlü sözler biçimindedir. Bu fragmanlar, pek çok kişi tarafından karanlık, kapalı ve muğlak bulunmuştur ve Antik dönemde bile Herakleitos'a “Karanlık Herakleitos” veya “Muamma” şeklinde takma adlarla hitap edilmiştir (Kenny, 2004, 13). Herakleitos, her şeyin hareket halinde olduğunu ve hiçbir şeyin asla durmadığını, dünyanın akış halindeki bir nehir gibi olduğunu ifade etmiştir. “Aynı ırmaklara girenlerin üzerinden farklı sular akar; ruhlar nemli olandan buharlaşırlar.” (Herakleitos, Fragman 12). Aynı ırmaklara gireriz ve girmeyiz. Biziz ve biz değiliz.”

(Herakleitos, Fragman, 49a). Tıpkı nehri oluşturan su, çakıl, taş, toprak kum gibi dünyadaki her şey sürekli bir değişim halindeki bileşenlerden oluşmaktadır. Bu değişimleri çoğu zaman algılamasak da bu gizli harmoni evrenin temelinde yatan akış içerisinde vardır.

Copleston, Herakleitos'a göre ana maddenin ateş olmasının belli bir nedeni olduğunu ortaya koyar. Duyu- deneyimi, bize, ateşin körüklenerek, tüketerek ve heterojen bir maddeye dönüşür. Nesnelere çokluğu içinde onları kendine dönüştürür ve bu maddeler olmaksızın ölür. Bu nedenle de ateşin varlığı bu çekişmeye bağlıdır. Bu hava ve suyun barındıramayacağı önemli bir felsefi kavramın sembolünü barındırır (Copleston, 1993, 41).

Her şey yukarıdan aşağıya geçerek yani ateşten başka bir şeye dönüşerek veya aşağıdan yukarıya doğru, bir şeyden ateşe dönüşerek sürekli oluş halindedir. Ama bu akış içinde ateşin miktarı hep aynıdır. "Değişende değişmeyen, değişmenin kendisine göre gerçekleştiği yasa, değişmenin mantığıdır." (Arslan, 2009, 195). Değişende değişmeyen, değişmenin kendisinin ona bağlı olduğu şey logos'tur. Ateşin yanışı, belli bir ölçüye bağlıdır. Bu ölçü de logostur. Güneş de dahil olmak üzere evrende bulunan her şey bu zorunluluk yasasının hükmü altındadır.

Herakleitos'a göre "evren, Tanrı, ateş veya Logos aynı şeylerdir...Tanrı evrenin ilkesi olan ateşin en saf halidir. Logos, Tanrı'nın evrende iş gören bir güç, bir yasa olmak bakımından tanımlanmış adıdır. Kısaca sözünü ettiğimiz yasa veya logos, evrenin içinde olan, ona içkin olan, ateşin bizzat kendisinde bulunan veya ateşin kendisi olan yasadır." (Arslan, 2009, 196).

Bu ateş gibi dünya, var olan tek dünyadır, tanrılar veya insanlar tarafından yapılmamakla birlikte Logos tarafından yönetilir. Şeylerin birliği, çeşitliliği barındırır. Bu birliği, bütünlüğü onların özsel doğasından kaynaklanır, bu kaynak maddesel değildir. Bu yapı veya logos belirgin olmamakla birlikte kinetik bir madde olan ateştir. Doğal değişimlerin düzenliliği ve zıtların özsel bağlantısından sorumlu olan logostur (Russell, 2004, 51). "O halde bilgelik, çok şey bilmek, sayısız şey bilmek değildir; bu birbirleriyle kavga içindeymiş gibi görünen zıtların çokluğu altında gizlenen birliği görmektir." (Arslan, 2009, 187).

Herakleitos'un *arkhe* olarak ateşi göstermesi, havadan ve sudan farklı olarak bir süreci göstermesidir. Ateş bir varlık olmaktan öte, bir oluş ve yok oluşturmaktır. Bu anlamda Herakleitos sürecin ardında bir varlığın bulunmadığını, varlığın kendisinin bizzat süreç olduğunu ifade eder (Arslan, 2009, 190). Ateş hiçbir zaman hareketsiz kalmayan, sürekli değişim içinde olan bir şeydir. Buna bağlı olarak da ateşten meydana gelen varlıklarında sürekli değişim ve hareket içinde olması doğaldır. Değişimin sürekli var olduğu ise bize değişen şeylerin var olduğunu da göstermektedir.

Varlığın ve oluşun ilk koşulu zıtlıkların savaşıdır. Oluşun zorunlu şartı zıtlıkların sürekli birbiriyle savaş halinde olmasıdır. Evrendeki her şeyin olması zıtlıkların çatışması ile gerçekleşir, aksi takdirde evren diye bir şey olmazdı. Zıtlıkların mücadelesi sonucunda bir harmoni ortaya çıkar ve evren uyum içinde olur. Zıtlıkların varlığı ve savaşında kötülük yoktur, aksine iyilik ve gereklilik vardır. Evrenin ve içindeki her şeyin ayakta durması zıt unsurlardan veya kuvvetlerden meydana gelmeleri sayesinde. Herakleitos, oluş filozofudur ve çokluğu temele yerleştirmiştir. Bu çokluk ateşin birliğine dayanır. Zıtların birliği ateş sayesinde. Birlik olmadan çokluk, çokluk olmadan da birlik olamaz. Evren birlik ve aynı zamanda çokluktur (Copleston, 1993, 40).

1.4. Parmenides

Parmenides'in, "Doğa Üzerine" adlı şiirinde onun öğretileri görülmektedir. Parmenides, Herakleitos'un söylemlerinden çıkan varlığın olmadığı, oluşun olduğu, her şeyin sürekli oluş ve akış içinde değişim yaşadığı sonucuna karşı çıkmıştır. Buna karşılık Parmenides, oluşu inkar etmiştir. Parmenides'e göre varlık vardır ve oluş ya da değişim bir yanılgıdır. Bir şeyin varlığa gelmesi durumunda o şey ya varoldan meydana çıkacaktır ya da varolmayandan meydana gelecektir. Varlığın varoldan çıktığını kabul etmek demek zaten varlık vardır demektir. Eğer varlığın varolmayandan meydana geldiğini kabul edecek olursak o zaman varlık hiçtir demiş oluruz çünkü hiçlikten hiç çıkar (Copleston, 1993, 48).

Parmenides, zıtlar diye şeylerin olmadığını iddia etmiştir. Örneğin, soğuk, sıcak olmayandır, karanlık, aydınlık olmayan. Öte yandan Parmenides Bir'i, bizim Tanrı'yı algıladığımız biçimde algılamaz. Parmenides, Bir'i maddesel olarak algılamakta ve onun küre biçiminde olduğunu fakat bölünemeyeceğini, çünkü onun bütünlüğünün her yerde mevcut olduğunu ifade eder (Russell, 2004, 55, 56). Parmenides'e göre varlık yaratılmış değildir ve yok edilemez. Hiçten ortaya çıkmış olamaz çünkü hiçin varlığından söz edilemez. Bir şeyden de meydana gelmiş olamaz çünkü bir şey demek varlık demektir (Burnet, 1920, 134).

Parmenides *arkhe*'ye ulaşma için kullanılabilecek üç yoldan bahsetmiştir. İlki varlık vardır'ın kabulüdür. İkincisi ise varlık var değildir'in kabulüdür. Üçüncü yol ise varlık hem vardır, hem var değildir'in kabul edilmesidir. Parmenides'e göre ikinci ve üçüncü yollar, bizi, hakikate değil, yalana ve yanılsa götürecek olan yollardır. Parmenides üçüncü yol ile Herakleitos ve onun takipçilerinden bahsediyor gibi görünmektedir çünkü Parmenides'e göre oluş kuramı, varlığı hem varmış gibi kabul eder, hem var olmadığını çünkü sürekli oluş halinde olduğunu bildirir.

Parmenides'e göre bu üç yol içinde bizi hakikatin bilgisine götürecek olan yol ilkidir: varlık vardır, aksi takdirde olmayan bir şey üzerine düşünmek gerekmektedir, bu da mümkün görünmemektedir. Varolmayanı düşünmek veya dile getirmek imkansızdır. Varlık yoksa düşüncenin de bilimin de konusu olamaz. Parmenides'e göre varlık esas olandır, düşünme ise onun izleyeni, onun hakkında olandır. Varlık ancak düşünce ile kavranabilir, gözlem ve deney alanında varlığa yönelindiğinde onun gerçek yüzünün görülemeyeceğini belirtir.

Parmenides, düşüncenin nesnesi olabilmesi ve hakkında konuşulabilmesi için de varlık vardır'ın kabul edilmesi gerektiğini belirtir (Copleston, 1993, 49). Varlık hakkında düşünebilmek ve konuşabilmek için onun varlığını kabul etmemiz gerektiğini vurgulayan Parmenides, varlığın bir olmak zorunda olduğunu belirtir. Russell, Parmenides'in bunu düşüncesini şöyle açıklar: düşündüğümüz zaman, bir şey hakkında düşünürüz. Bir ad kullandığımızda o ad bir şeyin adıdır. Bu demektir ki düşünce ve dil, kendilerinden başka bir şeylerin varlığını gerektirmektedir. Hatta birşeyi dilediğin her zaman düşünebildiğine ve onun hakkında dilediğin zaman konuşabildiğine göre o şey her zaman var olmalıdır. Bu nedenle de değişim söz konusu olamaz, çünkü değişim varlığın, var olmayana dönüşüdür (Russell, 2004, 56).

Parmenides'e göre varlık ezeli ve ebedidir ve bu nedenle varlığa gelmesi söz konusu değildir. Varlık kesin, belirli ve tamdır. Zamansal olarak sonsuzdur, başlangıcı ve sonu yoktur. Fakat mekânsal olarak sonludur. Varlığa gelmesi mümkün olmadığı gibi varlıktan kesilmesi de mümkün değildir.

Parmenides'e göre varlık bölünemez, tek ve süreklidir. Başı ve sonu olmayan bu varlık, zamansal değişime de uğrayamaz. Değişimler olarak duyumsadığımız şeyler varlığın var olmayana dönüşmesi değil, varlığın bir başka varlığa dönüşmesidir. Değişimler varlık içindedir (Kenny, 2004, 18). Copleston, Parmenides'in çokluğu bir yanılısma olarak gördüğünü belirtir (Copleston, 1993, 48).

Parmenides'den sonra gelen filozoflar, Parmenides ve ondan önceki diğer monist filozofların öğretilerinden aldıkları esinle varlığın tek bir şey olmadığını kabul ettikleri takdirde onların hatalarına düşmeyeceklerini düşünmüşlerdir. Bundan sonra inceleyeceğimiz plüralist filozoflar, ana maddenin birden fazla olduğunun kabul edilmesi durumunda, bunların birbirleriyle birleştirilmesi ve ayrılması yoluyla dünyadaki çeşitliliğin açıklanabileceği fikrindedirler.

1.5. Empedokles, Anaksagoras

Empedokles, plüralist materyalistlerin ilkidir. Parmenides'e varlığın ezeli-ebedi, değişmez, sürekli olduğu konusunda katılmıştır. Hatta onun adını anmaksızın varlığın meydana gelmesinin veya ortadan kalkmasının mümkün olmadığını ifade ederek de onun görüşünü desteklemiştir. Yine tıpkı Parmenides gibi boşluğun olmadığını, varolanın doluluk olduğunu belirtmiştir.

Empedokles, Parmenides'ten farklı olarak oluş ve yokoluşun mümkün olduğunu belirtmiştir. Fakat Empedokles'in kastettiği varlıktan yok oluşa, yokluktan varlığa geçiş değildir. Bazı şeylerin bir araya gelerek yeni bir şeyler oluşturmaları veya şeylerin dağılarak, artık o şey olmamaları anlamındaki oluş ve yokoluşa inanmaktadır. Empedokles, şeylerin kökenleri dediği ana maddelerin birden fazla olduğunu ve bunların birleşerek veya ayrılarak oluş ve yok oluş içine girdiklerini ifade eder (Arslan, 2009, 266, 267).

Bu ana maddelerin sayısı dördtür; Ateş, Toprak, Hava ve Su. Empedokles bunlara "dört kök" demiştir ve bunların sonsuz olduğunu ifade etmiştir. Bu dört öge de nihaidir: tüm kütleler bu elementlere ulaşıncaya kadar bölünebilir (Burnet, 1920, 164, 165). Vamvacas, Empedokles'in bu dört kökü betimleyerek, çokluğu, değişimi, oluşu ve yok oluşu açıklayabildiğini belirtir. Bu dört varlık kökü birleşerek ve ayrılarak, dünyadaki sonsuz sayıdaki varlıkları oluşturur. Bu unsurlar farklı miktarlarda ve oranlarda birleşirler. Empedokles, bununla ilgili olarak, sınırlı sayıda boya renklerini farklı miktarlarda birbirine karıştırarak sınırsız sayıda renk oluşabileceği örneğini verir (Vamvacas, 2009, 171).

Bu dört unsurun birleşme ve ayrılmalarına neden olan iki ilke vardır: sevgi ve nefret. Bu iki kuvvet birden fazla tözün birleşme ve ayrılmalarına itici güçtür. Sevgi birlik oluşturur, nefret ise birliği parçalar (Burnet, 1920, 167). Sonuç olarak Empedokles'e göre ateş, toprak, hava, su, sevgi ve nefret olmak üzere toplam altı temel ilke vardır. Sevgi ve nefret diğerlerinden farklı olarak eş zamanlı olarak varolamaz. Zaman zaman sevgi, zaman zaman ise nefret geri planda kalmaktadır.

Pluralist materyalist filozoflardan ön plana çıkmış ikinci isim, kendisine özgü ilk hareket ettirici neden ve ana madde öğretisiyle bilinen Anaksagoras'tır ve Vamvacas'a göre günümüzdeki şekliyle bilimsel-felsefi ruhun ilk temsilcisidir. Kendisine doğmuş olmanın doğmuş olmamaya neden tercih edileceği sorulduğunda gökyüzünü ve tüm evreni incelemek için doğmuş olmanın tercih sebebi olduğunu belirtmiştir (2009, 197).

Empedokles'ten farklı olarak ana madde sayısını, sonsuz olarak kabul etmiştir (Arslan, 2009, 287). Anaksagoras, Empedokles'in varlığı, dört kök ile sınırlandırmasına eleştiri getirmiş ve varlığın her şeyde olan ortak bir özellik olduğunu vurgulamıştır. Tüm maddesel şeylerin sonsuz çeşitliliği ve bununla birlikte onların sıcak, soğuk, beyaz, siyah gibi nitelikleri her varlık içinde içermektedir. Bu yolla Anaksagoras, her türden değişimi açıklar. Her bir şey, diğer tüm şeyleri ve tüm nitelikleri içermektedir. Dolayısıyla değişim denilen şey, yeni bir şeyin hiçten ortaya çıkışı değil, önceden mevcut olan bir bileşenin, baskın bir biçimde görünür hale gelişidir (Vamvacas, 2009, 198, 199). Anaksagoras'a göre hiçbir şey hiçten gelmez ve hiçe doğru gitmez. Bu da onun mutlak anlamda bir oluş ya da yokoluşa inanmadığının göstergesidir.

Hareket ettirici neden ise Anaksagoras'a göre bir tanedir ve bu da *nous*'tur. Anaksagoras başlangıçta her şeyin bir arada olduğunu ve aklın gelip, onlara düzen verdiğini belirtir. Akıl, sonsuz ve bağımsızdır. Akıl elementlerin biraradlığında, bir parça olarak yer almaz, çünkü eğer alsaydı evrim sürecine kapılıp gider ve süreci kontrol edemezdi. Bu öğretiyi ile Anaksagoras, akılı, maddeyi kontrol eden konumuna yerleştirmiştir (Kenny, 2004, 25, 26).

Anaksagoras, belli bir duyuşsal şeyin, bu niteliklere sahip olmayan başka bir şeye ayrılmak veya birleşmek yoluyla dönüşmesi mümkün görünmemektedir. Doğadaki bir maddeyi ayırıp parçaladığımızda, ondan kopan parçalar, o maddeyle aynı türden olacaktır. Şeylerin son parçaları yoktur, şeyler sonsuza kadar bölünebilir. Bölünmenin herhangi bir aşamasında elimize kalan bir ana madde olmayacaktır. Madde sonsuzca bölünebilir, maddenin parçası bölünmek suretiyle ne kadar küçülürse küçülsün, her şeyden belli bir oranda taşımaya devam eder (Vamvacas, 2009, 159).

1.6. Leukippos ve Demokritos

Leukippos ve Demokritos, bu çalışmada birlikte ele alınacak olan son Sokrates öncesi filozoflardır ve atomculuk öğretisi ile bilinirler ve varlık ve oluş problemini merkeze alan felsefe anlayışının son örneğini sergilemişlerdir (Arslan, 2009, 311). Atomcular, doğanın oluşumunu, mekanik bir yaklaşım ile açıklamaya çalışmıştır. Her şey atomlardan meydana gelmiştir. Atomlar, geometrik olarak değil ama fiziksel olarak bölünemezler. Atomcular, varlığın meydana gelmesinin ve yok olmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Uzayda atomlar hareket olanağına sahiptir ve sınırsız sayıdadırlar (Russell, 2004, 72). Atomlar birbirlerinden niteliksel olarak değil niceliksel olarak farklıdırlar. Atomlar arasında boşlukta tuttukları yer, büyüklükleri ve ağırlıkları açısından farklılıklar vardır (Vamvacas, 2009, 215).

Demokritos'a göre başlangıçta atomlar boşlukta birbirlerine çarpmadan düzenli bir hareket içindeydi fakat daha sonra bir atomun bir başkasıyla çarpışması sonucu düzenli süregelen hareketlilik bozuldu. Bu sayede dönme hareketi başladığını belirten Demokritos, bu sayede atomlardan yer ve toprağın meydana geldiğini iddia etmiştir. Niceliksel olarak farklılık gösteren atomlar dönme, yukarı ve aşağı fırlama gibi farklı hareketlerle hava, su ve ateşi oluşturmuşlardır.

SONUÇ

Bu çalışmada Sokrates öncesi filozoflar sırasıyla ele alınmıştır ve sonuç olarak bu dönem filozoflarının *arkhe* problemi üzerine yoğunlaştıkları görülmüştür. Her şeyin kaynağı olan ve her şeyin ondan oluştuğu ana maddenin peşine düşen filozoflar, doğayı açıklamaya ve anlamlandırmaya, hep maddi bir ögeyi temel alarak, çalışmışlardır. Bu maddi neden, örneğin, Thales'te su, Anaksimandros'ta *apeiron*, Anaksimenes'te hava, Pythagoras'ta *monas*, Herakleitos'ta ateş olmuştur.

Bu maddi nedenin niteliksel çeşitliliğinin yanı sıra, filozoflar arasında, niceliksel değişiklikler de görünmektedir. Empedokles ana maddenin sayısının birle sınırlandırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Empedokles'te ana madde toprak, hava, su ve ateş olmak üzere dört tanedir. Hatta bu ana maddeleri hareket ettiren güçlerin sayıları da filozoflar arasında farklılık göstermektedir. Empedokles'e göre sevgi ve nefret olmak üzere iki tanedir. Öte yandan Anaksagoras'ta sayısız ana maddeyi harekete geçiren güç tektir ve *nous*'tur. Demokritos ise sınırsız sayıda ve birbirlerinden niceliksel olarak farklılık gösteren atomlardan bahseder ve evrenin oluşumunu atomların çeşitlilik gösteren hareketleri ile açıklar.

Çalışmamızın ilk bölümünde de belirttiğimiz kozmoloji ve ontoloji ayırımına tekrar değinecek olursak, Sokrates öncesi dönem felsefesinde kozmoloji ve ontoloji ayırımının net bir biçimde yapılamadığını görebiliriz. Yunan felsefesi bu dönemde doğaya bir bütün olarak yönelmiştir. Doğadaki çokluk ve çeşitlilik, ardındaki birliği aramaya çalışmışlar, varolanların kendisinden meydana geldiği ilk ilkeyi bulma hedefinde ontoloji yapmaya çalışmışlardır. Her şeyin temel ögesini ararken ortaya koydukları akıl yürütmeler, salt deneyi aşan, mitlerden, dinden ayrışan ve soyut düşünmeyi gerektiren türdedir. Bu filozoflar aynı zamanda görünüş ve gerçeklik ayırımını da ortaya koymuşlar ve görünüşün ardında düzenli bir yapının varlığını görünür kılmaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (1996) *Metafizik*. (Çev. Prof. Dr. Ahmet Arslan) Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Ahmet. (2009) *İlkçağ Felsefe Tarihi, Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Burnet, John. (1920) *Early Greek Philosophy*. A&C Black, London.
- Canevi, Fatma Pınar. (1988) "The Plight of Cosmology" *Process Studies*. Vol.17, No:3, 163-169.
- Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy (2000) Routledge, USA.
- Copleston, Frederick. (1993) *History of Philosophy: Volume 1, Greece and Rome*. Image Books: Doubleday, New York.
- Cornford, Francis MacDonald (1952) *Principium Sapientiae. The Origins of Greek Thought*. Cambridge University Press, London.
- Curd, Patricia. (2011) "Presocratic Philosophy" *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta (ed.)
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/presocratics/>
- Guthrie, W.K.C. (1985) *A History of Greek Philosophy, The Earlier Presocratics and the Pythagoreans*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Herakleitos, (2005) *Fragmanlar*. Çev. Cengiz Çakmak. Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Kenny, Anthony. (2004) *A New History of Western Philosophy: Volume 1, Ancient Philosophy*. Claredon Press, Oxford.

- Kirk, G.S. & Raver, J.E. (1971) *The Presocratic Philosophers*. Cambridge University Press, London.
- McKırachen, Richard. (1998) “Arche” Routledge Encyclopedia of Philosophy. Routledge, London ve New York.
- Russell, Bertrand. (2004) *History of Western Philosophy*. Routledge, London and New York.
- Vamvacas, Constantine J. (2009) *The Founders of Western Thought-The Presocratics*. (Çev. Robert Christ) Springer Science Business Media.